

NWSA-Education Sciences
ISSN: 1306-3111/1308-7274
NWSA ID: 2014.9.2.1C0609

Status : Original Study
Received: December 2013
Accepted: April 2014

E-Journal of New World Sciences Academy

Seval Topçu

Bilim ve Sanat Merkezi, koccalice@hotmail.com, Elazığ-Turkey

<http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2014.9.2.1C0609>

TARİHİ VE KÜLTÜREL BİLİNCİN İNCELENMESİ: HARPUT KALESİ ÖRNEKLEMİ

ÖZET

Harput Mahallesi, ülkemizin âdete açık hava müzesi konumunda olan sit alanlarından birisidir. Tarihi ve kültürel mirasa ev sahipliği yapması münasebetiyle korunup kollanması gerekmektedir. Araştırma kapsamındaki bireylerin çevrelerinde bulunan tarihi ve kültürel varlıklar hakkında farkındalık düzeyinin ne olduğunu saptamak bu çalışmanın temel çerçevesini oluşturmaktadır. Araştırmanın evreni, Elazığ Ticaret ve Sanayi Odası'na bağlı İzzet Paşa Mahallesi, Üniversite Mahallesi ve Harput Mahallesi'nde bulunan esnaflar ile Fırat Üniversitesi öğrencileridir. Söz konusu evrenden tesadüfi örnekleme yoluyla 416 kişi örneklem grubu olarak seçilmiştir. Örneklem grubuna 16 maddelik tutum ölçeği ve diğer sorulardan oluşan anket uygulanarak bu araştırmanın verileri elde edilmiştir. Elde edilen verilerin analizi SPSS 16 paket programı vasıtasıyla çapraz (cross) ve frekans dağılımları elde edilerek yapılmıştır. Elde edilen verilerden Harput'taki tarihi ve kültürel değerlerin korunmadığı, halkın tarih bilinci ve farkındalık düzeyinin düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Harput, Tarih Bilinci, Koruma,
Tarihi çevre ve Alternatif Turizm

THE INVESTIGATION OF HISTORICAL AND CULTURAL CONSCIOUS: HARPUT CASTLE SAMPLE

ABSTRACT

Harput District is one of the protected areas in our country, which is kept, in fact, as an open-air museum. It should be protected because the place hosts a historical and cultural heritage. The main framework of the study consists of identifying what the awareness level of the individuals included is about the historical and cultural assets located at the surroundings. The subjects of the study are the students of the Fırat University, craftsmen at Harput District, İzzetpaşa District and the University District linked to the Elazığ Trade and Industry Chamber. 416 individuals have been selected randomly as the sample group from the mentioned population. The survey data of the study has been obtained by applying an attitude scale of 16 items and an inquiry consisting of other questions. The analysis of the obtained data has been done through SPSS Scale (16 Packet Program) crossly and by obtaining their frequency variance. From the obtained data, it is understood that the historical and cultural values are not protected, and the awareness level of the people is too low.

Keywords: Harput, Historical Conscious, Protection,
Historical Environment and Alternative Tourism

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Taş-kaya anlamına gelen ve 4000 yıllık geçmişe sahip olan Harput, tarih boyunca coğrafi ve stratejik konumuyla dikkat çekmiştir. Harput'un tarihteki ilk sakinleri MÖ.2000 yıllarından itibaren bölgeye hâkim olan Hurriler'dir. Ardından Hititler ve Urartular bölgede hâkimiyet kurmuştur. Günümüzde varlığını devam ettiren ve halk arasında "süt kalesi" olarak da bilinen kale bir Urartu eseridir. Bölge,1085 yılında Anadolu Selçuklularının eline geçmiştir. Bir dönem Çubukoğulları hâkimiyetinde kalan Harput daha sonra sırasıyla Artuklular'a, Anadolu Selçuklu Devleti'ne, İlhanlılar'a ve Yavuz Sultan Selim döneminde gerçekleştirilen Çaldıran Savaşı'ndan sonra da Osmanlı Devleti'ne ev sahipliği yapmıştır. Son zamanlarda yapılan kazı çalışmaları Harput'un tarihiyle ilgili yeni bilgilere ulaşmamızı sağlamaktadır. Prof.Dr. Veli Sevin, Prof.Dr. Necla Arslan Sevin ve Prof.Dr. Beşir Aşan yönetimindeki heyet tarafından gerçekleştirilen Harput Kalesi'ndeki kazı çalışmaları Harput'un tarihine ışık tutmaktadır. Yapılan arkeolojik kazılar sonucunda Kale içinde bir Osmanlı Mahallesi ortaya çıkarılmış, darphane bulunmuş, Danişment Beyliği dönemine ait gümüş ve bakır sikkeler ile birlikte çok sayıda ev eşyasına ulaşılmıştır (cekulvakfi. org.tr).

Harput, Hazar gölü ile Fırat ve Dicle'nin çevrelediği bir yarımada görünümündedir. Göç yolları üzerinde bulunup önemli su kaynaklarına sahip olması tarih boyunca yerleşime açık bir merkez olmasında başlıca etken olmuştur. Harput, farklı dönemlerde yapılan tarihi ve kültürel varlıklara sahip önemli yerlerden bir olup Akkoyunlu, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemine ait tarihi ve kültürel eserlere ev sahipliği yapmaktadır. Bu eserler doğal sit alanları, mağaralar, kiliseler, camiler, müzeler, tarihi evler, kervansaraylar, kümbetler, türbeler ve anıt mezarlar olarak sıralanabilir. Bünyesinde barındırdığı tarihi ve kültürel varlıklarıyla, farklılıklarıyla ticaret yolları üzerinde bulunması diğer kültürlerle etkileşim halinde olmasını sağlamış, coğrafi ve stratejik konumu da canlı ve zengin bir kültürel hayatın yaşanmasında etkili olmuştur. Tarihi ve kültürel çevre açısından ülkemizin önemli alanlarından biri olup sosyal hayatla iç içe bir yaşantının sürdürüldüğü müze konumuyla da dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Harput hem ekonomik hem de tarih bilinci açısından üzerinde durulması gereken bir tarihi mekân, çevre özelliği taşımaktadır. Tarihi mekân, tarihi ve arkeolojik niteliğe sahip yapı, anıt veya heykel olabildiği gibi, tarihi bir sokak, bir ulusun kaderine yön vermiş bir olayın, savaşın geçtiği bir yer ya da bir kişinin doğup yaşadığı bir yer olabilir (Ata, 2002:164).

Birey ve toplum bilincinin oluşumunda etkili olan unsurların başında tarih gelmektedir. Zira birey, geçmişle zamana tutunarak kendisini ifade eden sosyal, siyasal ve ekonomik olayları gerçekleştirir. Bu olayların bıraktığı izler de kimliği oluşturduğu için tarihin bilinmesi gerekmektedir (Ortaylı, 2011:32). Tarih ve tarih bilincinin önemine dikkat çeken Ortaylı "Kültürü itibarıyla kökü mazide olmayan, mazarını bilmeyen bir toplumun geleceği inşa etmesi, geleceği meydana getirecek kuşaklara gereken harcı, malzemeyi sağlaması mümkün değildir" diyerek konuya açıklık getirir (Ortaylı, 2011:37).

Tarih geçmişi değerlendirip şimdiki durumumuzu anlamak ve geleceğe aktarımda bulunabilmek için müracaat edilmesi gereken en önemli kaynaklar arasındadır."Tarih zaman içinde insanoğluna ait faaliyetlerin diyalektik gelişimiyle oluşan dinamik bir süreçtir." (Özer, B. 1993'den akt. Arabacıoğlu, 2007:206). Günümüzün, geçmişin yansıması olduğunu düşünürsek hem bu hareketli süreci hem de buna bağlı olarak tarihin aynı zamanda bir gelecek inşa etme ve gelişme becerisi olduğunu düşünebiliriz (Aysevener, 2001:185). Tarih, yeni

nesillere ahlaki ve dini bilgi ve tutum aktarımıyla birlikte "güçlü bir kimlik oluşturma aracı olarak da kullanılmaktadır (Demircioğlu, 2012:3). Aynı zamanda tarih, kendimizi, geçmişimizi ve günümüzde olup bitenleri anlayıp gelecekte ne olabilir sorusuna verilebilecek cevabı bulmada yardımcı olacağı için gerekli olan bir öğedir (Özbaran, 2003:29). Dilek, (2007:14) tarihin geçmişten günümüze yaşanan olaylar arasındaki farklılık ve benzerlikleri, bireysel, toplumsal ve küresel değişimi bu değişimin sürekliliği, neden sonuç ilişkileri ve insanların olaylar karşısında gösterdiği tepkileri-tepkilerdeki değişimi anlatan bir bilim dalı olduğunu ifade eder. Kişi için hafıza olarak değerlendirilebilecek olan tarih millet için de âdete kayıt cihazı vazifesi görmektedir. Dolayısıyla hem kişi hem de toplum için aynı öneme sahiptir (Köstüklü, 1998'den akt. Çakmak ve Bulut,2013/II: S;148). Zira tarih; toplumların gelecek hayatlarının şekillenmesinde kullanılabilecek en önemli vasıttır. Tarihin gelecek inşasındaki rolü ve etkisi de ancak bu alanda duyarlı ve gelecekle ilgili planlama hassasiyetine sahip olanlar için anlam kazanmaktadır (Fazlıoğlu, 2009'den akt. Çakmak ve Bulut.2013/II:148). Zira Tarih "Daha iyi bir geleceğe inanarak, onu planlayarak çevrilmemizi destekler. Daha iyi bir geleceği istemek ve onun için davranmak da bir ahlak ödevidir" (Gökberk, 1978'den akt. Kaya, 2005:42).

Tarih eğitimi "geçmişle ilgili bilgi, beceri, tutum ve değerlerin öğrencilere kazandırılmasıyla ilgilenen bir eğitim bilimi alanı" (Demircioğlu, 2012:11) olması münasebetiyle, bireylerin yaşamlarında, milletin bu gün ve yarınının şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Tarih anlayışındaki yeni yaklaşımlar doğrultusunda, çağdaş öğretim yöntem ve tekniklerin kullanılması, teknolojinin yaygınlaştırılması, beceri, tutum ve değer kazanımının öncelikli hale getirilmesiyle tarih eğitiminde "insan haklarına ve temel özgürlüklere saygılı, ulusal ve uluslar arası sorunlara duyarlı ve bunlara barışçıl çözümler üretebilen, ulusal ve uluslar arası sistemin aktif bir üyesi olan, sorgulayan, düşünen, eleştiren, yorumlayan, gelecekle geçmiş arasında bağlantı kurabilen, yaşama dönük bir yapıda" öğrenci yetiştirmenin amaçlandığı görülmektedir (Özbaran, 2003:135). Bilişsel, psikomotor, kişisel ve sosyal yönden bir bütün halinde gelişmiş insanı yetiştirmede çok önemli bir yer tutan Tarih eğitimi, belli bir milletin üyesi olarak bireyde yurttaşlık beceri ve değerlerinin geliştirilmesiyle küresel boyutta barışın ve uluslararası dayanışmanın geliştirilmesini amaç edinir (Paykoç, 2011:330). Tarih geçmişe ait yaşam deneyimlerini konu edindiği için öğretiminde zorluk yaşanan bir derstir. Genelde soyut bir şekilde, anlatıma dayalı ders işleme uygulaması yapıldığından öğrencilerin ilgisini çekmemektedir. Öğrencilerin tarihe ilgi duymalarına rağmen mevcut uygulamalardan kaynaklı olarak dersi sevmemelerinin iki nedene bağlandığı anlaşılmaktadır. Biri öğretmen diğeri yerel inisiyatif eksiklikleridir (Özbaran, 2003:138). Bu noktada tarih öğreticisi tarafından müze, tarihi mekân ve eserler vasıtasıyla tarih somutlaştırılabilir ve dolayısıyla tarih öğretiminin kolaylaşması sağlanabilir. Tarihi mekânlar, öğrencilerin ders kitaplarında işledikleri soyut kavramları gerçekliğe dönüştürebilme imkânı sunmalarından ötürü (Ata, 2002:166) etkili öğrenme ortamının oluşmasına imkân tanımaktadırlar. Böylece tarih öğretiminde kullanılacak olan Gezi-gözlem yöntemiyle, kavram bilgilerinin geliştirilmesi, kanıt değerlendirme, değişim ve sürekliliği algılama ve tarihsel çevreyle empati gibi becerilerin öğrencilere kazandırılması daha kolay hale gelecektir (Ata, 2002:121). Harput hedeflenen bu becerilerin öğrenciye aktarılmasında birebir etkili olacak tarihi mekân ve kaynak özelliği taşımaktadır. İnsanlar ve toplumlar, neden-sonuç ilişkileriyle birlikte geçmişten ders çıkarma aracı olarak düşündükleri tarihe, günün ve geleceğin

şekillenmesindeki etkisinden dolayı büyük önem vermişlerdir. Bu noktada tarih ve tarihi miras ki kültürel değerleri de göz ardı etmeden tüm bu mirası bilmek, ona sahip çıkmak ve bu konuda bilinçlenmek gerekmektedir.

Bilinç Türkçe sözlükte insanın kendisini ve çevresini tanıma yeteneği ve şuuru olarak tanımlanırken bir toplumdaki ruhsal etkinlik ve durumların bütünü şeklinde belirtilir. Bilinç düzeyi de "verili bir anda bizim farkında olduğumuz düşünceler, algılamalar ve duygulardır" (Tekeli, 2013:23). Tarih bilinci ise, geçmişi değerlendirerek bugünümüzü anlayabilmek ve geleceğe dair beklentiler arasında bağlantı kurabilmek demektir. Ayrıca tarih bilinci kişinin gerek sosyal hayatında gerek kendi hayat tecrübelerinde elde ettiği deneyimlerin etkisiyle tarihin farkında olması şekliyle de tanımlanmaktadır (Tekeli, 2013: 25). Tarih bilinci; geçmişten günümüze kadar sahip olduğumuz tarihsel mirasımızı gelecek nesillere aktarabilmemizi ve var olan tarihi ve kültürel eserlerin de yarınlara ulaştırılmalarını sağlayacaktır (Demirkesen, Özlüdemir ve Demir, 2005:3). Dolayısıyla Tarih bilinci gelişmiş olan birey, kendisini zamanın içinde değerlendirerek geleceğe aktarımda bulunma konusunda hassas olup sorumluluk bilinciyle toplum içinde aktif ve üretken bir biçimde yer alabilir (Toplumsal Tarih Dergisi, 2002'den akt. Alkış ve Oğuzoğlu, 2005b:349). Çünkü tarihi mekânlar insanların kullanmak veya eser vermek amacıyla bıraktıkları tarihi eserlerden ve olayların geçtiği mekânlardan oluşmaktadır. Yani tarihi mekân, cami, medrese, anıt mezar, çeşme, ev gibi tarihi dokusu bozulmamış eserlerden oluşabileceği gibi bir milletin kaderine yön vermiş bir savaş alanı veya bir kişinin doğduğu mekân da olabilir. Dolayısıyla tarihi doku kavramı yapının hem fiziksel materyaline hem de yapının çevresinin verdiği tarihî atmosfere işaret etmektedir (Ata, 2002:71). Tarihi çevreler sahip oldukları tarihi ve kültürel varlıklarıyla hem geçmişle gelecek arasında bir köprü hem de ortak bir dil oluştururlar (Velioğlu ve Öztürk, 1993'ten akt. Kaya, 2005:161). Tarihi çevreler zaman ve mekân duygusu oluşturmaları açısından da önemlidirler (Frendo, 2003'dan akt. Kaya, 2005:161). Tarihi ve kültürel mekânları incelemek, bugünü anlamaya, kendimizi tanımaya, tanımlamaya yardımcı bir araçtır. Aynı zamanda geçmiş uygarlıkların sosyal ve ekonomik yapısı, yaşam felsefesi, estetik anlayışı ile ilgili birçok ayrıntı da bu tarihi mekânlarda saklıdır. (Demirkesen, Özlüdemir ve Demir, 2005:4). Tarihte önemli bir yere sahip olan Harput, bünyesinde barındırdığı tarihi ve kültürel varlıkları, kültür ve sanatı, doğal güzellikleriyle Elazığ'ın geçmişi ve tarihidir. "Sadece günümüzde yok olmuş insanların ve mekânların değil; aynı zamanda halen var olanların da tarihini içerir" diye tanımlanan yerel tarih (Özbalkan ve İrik, 2003'ten akt. Işık, 2008:159) açısından baktığımızda mekân ve insanın bir araya gelerek bir bütünlüğü yani yerel tarihi oluşturması (Danacıoğlu, 2001'den akt. Işık, 2008:291) açısından da Harput, önemli bir potansiyele sahiptir. Tarih öğretiminde faydalanılacak kaynakların başında yaşadığımız çevrede bulunan geçmişe ait eserlerle bu dönemlerden günümüze ulaşmış olan kıyafetler, aletler, yapılar, gelenekler, efsaneler vb. gelir. Bu vasıtalar doğrudan doğruya inceleme imkânı sunmalarından dolayı çok önemlidirler (Işık, 2008:293). Harput'un tarihi mekân ve yerel tarih alanı olması münasebetiyle sahip olduğu camiler, mezarlar, hamamlar, kale ve sur gibi tarihi eserleriyle tarih öğretimi için çok önemli bir kaynak özelliği taşımaktadır. "Seattle Sanat Müzesinde Bonnie Pittman-Gelles'in yaptığı araştırmaya göre insanlar, 48 saat sonra okuduklarının %10'ü hatırlayabilmekte, duyduklarının %20'sini hatırlayabilmekte, gördüklerinin %30'unu ve yaptıklarının %90'ını hatırlayabilmektedirler (Sternberg, 1989:155). Bu araştırma,

mekânların yukarıdaki etkinliklerin hemen hepsini sunan müze ve tarihi mekânlarla öğretimin etkililiğini göstermektedir" (Ata, 2002:107).

Kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasında tarihi çevre, birinci derecede rol oynamaktadır (Keleş ve Hamamcı, 1998'den akt. Alkış ve Oğuzoğlu, 2005a:25). Bir toplumun şuan hissettiği, gördüğü ve dokunduğu kültürü, sanatı ve tarihi, değişik zaman ve dönemlerde yaşadıklarının izlerini taşır. Bu değişik zaman ve çağların izleri de şimdiki tarihi çevreyi oluşturur (Güçlü, 1990'dan akt. Alkış ve Oğuzoğlu, 2005a:25). Bir milletin geçmişten kalan en büyük zenginliği ve mirası tarihi çevredir. Geçmiş yaşantıların dokümanları olarak (Ata, 2002:66) bu kültür ve sanat eserlerinin tarih bilgilerini aktarma gibi çok önemli bir görevi de bulunmaktadır. İnsanlar, bu tarihi çevre, geçmişten kalan miras ve yaşadığı dönemin eserlerini harmanlayarak yeni bir kültürü ve beraberinde de geleceklerini inşa ederler (Sayan, 1994:46). Tarihi eserler sadece bir ülke veya toplum veya coğrafyanın değeri değildirler. Onlar bir ülke, toplum, coğrafya ve insanoğlunun ortaya koyduğu kültür ve medeniyetin belgeleri olarak aynı zamanda evrensel bir değer de taşırlar. İnsanoğlunun zaman içerisinde meydana getirdiği medeniyete ait sanatsal ve kültürel eserler tarihi ve kültürel çevreyi oluşturur ki bu tarihi ve kültürel çevre yine insanoğlunun tahribatıyla karşı karşıyadır. Bir taraftan üretkenliğiyle bir şeyler oluşturan insanoğlu bir taraftan da yıkıp bozmaktadır. Tarihi çevreler bir nevi açık hava müzesi olduklarından insanoğlunun bu tahrip ve yıkmaya tutumundan etkilenmektedirler. Dolayısıyla bu konuda bir "değer" olarak tarihi çevre konusunda farkındalık oluşturarak halkın bilinç düzeyinin yükseltilmesi gerekmektedir (Daştan, 1999'dan akt. Alkış ve Oğuzoğlu, 2005a:25). Tarih ve tarihi çevre bilincinin halka benimsetilip yaygınlaştırılmasının önemine dikkat çeken Sayan da sadece kanun, yasa ve yetmişli elemanların kültürel mirasın korunmasında yeterli ve etkin olamayabileceklerini ifade eder (Sayan, 2009:157). İnsanoğlunun tarihi ve kültürel varlıklar üzerindeki tahrip ve yok etme tutumu sonradan gelen nesillerin geçmişte sahip olunan bu zenginlik ve kültür birikimini bilmeden yaşamalarına sebep olacağından, tarihi ve kültürel mirasın korunması noktasında karşılaşılan problemler ve sorunlar giderilmeli ve yanlışlıklar düzeltilmelidir (Demirel, 1993'ten akt. Alkış ve Oğuzoğlu, 2005b:348). Gönül Tankut, Günümüzde tarihi ve kültürel eserlerin korunması ve bu alanda gösterilen başarının aynı zamanda ülkeler için siyasal bir güç ve saygınlık işareti olarak algılandığını ifade eder ve "Türkiye'nin doğal ve tarihi çevresini yitirmesi, yoksulluk kadar büyük bir problemdir" diyerek konuya dikkat çeker (Tankut, 2005:9). Tarihi ve kültürel değerlere önem verip korumak, sadece geçmişimizi sahiplenmenin değil aynı zamanda insanlığın geleceğine de sahip çıkmanın bir gereğidir. Bir gelişmişlik ve saygınlık belirtisi olan tarihi ve kültürel varlıklar hakkındaki farkındalıkla birlikte, tarihî çevreyi korumaya ilişkin alışkanlıkların edinilmesi, kültür ve çevre mirasına sahip çıkma davranışının kazandırılması, tarihî eser kaçakçılığını önlemeye yönelik tutum geliştirme gibi eğitim hedeflerine müzeler, tarihî mekânlar ve görsel kaynaklar kullanılarak ulaşılabilir (Ata, 2002:15).

Tarih bilgisi, tarihi mekânlar, kültür ve tabiat varlıkları toplumun tarihsel ve kültürel bilincinin oluşmasında çok önemli bir yer tuttuklarından dolayı tarihi ve kültürel varlıklar kanunlarla koruma altına alınmışlardır. Ülkemizde de tarihi ve kültürel mirasımız 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında değerlendirilmiş ve konuyla ilgili tanımlamalar şöyle yapılmıştır:

- "Taşınmaz kültür varlıkları"; Tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş

bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınmaz varlıkları, şekliyle tanımlanır.

- "Tabiat varlıkları"; jeolojik devirlerle, tarih öncesi ve tarihi devirlere ait olup ender bulunmaları veya özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli, yer üstünde, yer altında veya su altında bulunan değerlerdir" diye tarif edilir.
- "Tarihi sit"; önemli tarihi olayların cereyan ettiği ve bu sebeple korunması gerekli yerleri,
- "Arkeolojik sit"; antik bir yerleşmenin veya eski bir medeniyetin kalıntılarının bulunduğu yer veya su altında bilinen veya meydana çıkarılan korunması gerekli alanları şeklinde tanımlanır.

Yine koruma ve korunma hususunda; 2863 sayılı kanuna göre "Koruma"; ve "Korunma"; taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleridir diye tarif edilir.

Bireyin hayatı için geçmiş, şimdi ve gelecek kavramları belirleyici bir özelliğe sahiptir. Kişi bu üç zaman dilimine göre hayatını yaşamakta ve yönlendirmektedir. Sağlam bir gelecek inşası ancak geçmiş ve gelecek arasında iyi bir değerlendirme yapmakla mümkündür. Dolayısıyla bireyin öncelikle kendisini, mensubu olduğu toplumu, yaşadığı tarihi ve kültürel çevreyi tanıması gerekmektedir. Bu da tarih bilinciyle mümkündür ki aynı şey toplumlar için de geçerlidir. Bu çalışmayla örneklem grubunun Harput Mahallesi ile ilişkili tarihsel ve kültürel bilinç durumu hakkında, Harput'un sit alanı olması özelliği ile ilgili var olan farkındalık düzeyinin ölçülmesi amaçlanmaktadır.

Geçmişten bu güne kadar zenginleşerek gelen tarihi ve kültürel mirasımız; üzerinde her türlü tasarruf yapma hakkına sahip, hoyratça kullanacağımız değerler olmayıp hem koruyacağımız hem de gelecek nesillere aktarmakla mükellef olduğumuz değerlerdir. Bunun bilincinde olarak görev ve sorumluluğumuzu yerine getirmek durumundayız.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Tarihi, kültürel bilincimizle ahlaki değer ve kent kimliğinin şekillenmesinde, birebir etkili olan Harput ve tarihinin, zengin mirasının korunup sonraki nesillere aktarılması gerekmektedir. Bu çalışmayla insanlarda, çevrelerinde bulunan tarihi ve kültürel varlıklar hakkında farkındalık oluşturup tarih bilincinin oluşumuna katkıda bulunmak hedeflenmiştir. Konuya dikkat çekilmesi için Harput'un tarihi, turistik ve ekonomik anlamda yeterince değerlendirilip değerlendirilmediğine dair halkın tutumunu belirlemek araştırmanın bir diğer amacıdır. İlgili literatür incelendiğinde Harput ile ilgili tarihi ve kültürel eser farkındalığı konusunda herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmayla örneklem grubundaki katılımcıların, tarihi ve kültürel eserlerle ilgili koruma ve onlara sahip çıkma hususunda gereken hassasiyetin gösterilmediğine dair bir düşünceye sahip oldukları anlaşılmaktadır. Tarihi ve kültürel dokunun korunmadığı, temiz tutulmadığı ortaya çıkan sonuçlar arasındadır. Bu yaklaşımın, zaman içerisinde insanların tarih bilinci ve kültür mirasından kopmasına, binlerce yıllık mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasında problem yaşanmasına neden olabileceğinden anlamlıdır ve gerekli önlemlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır. Tarihi bir nesnenin niye, nasıl ve ne zaman yapıldığına, geçmişte yaşayan insanların hayatlarını ne ölçüde kolaylaştırıp onlar için ne anlam ifade ettiğine dair "sorgulama" yoluyla yapılan bir tarihsel

araştırmada öğrenciler, düşünce ufuklarının sınırlarını zorlayacakları gibi tarihsel anlamının en önemli aşamalarından biri olan "tarihsel duyarlılık" noktasına ulaşmada belirli bir mesafeyi de kazanmış olacaklardır (Dilek, 2007:72). Alkış ve Oğuzoğlu (2005b) tarafından hazırlanan "Ülkemiz koşullarında tarihi çevre eğitiminin önemini ve gerekliliğini arttıran etkenler" adlı çalışmada ülkemiz koşullarında tarihi çevre eğitiminin önemi ve gerekliliğinin nedenleri ortaya konulmuş, koruma konusunda tarihi çevre bilincine sahip bireylerin her türlü yasal yaptırımdan daha etkili olacakları ifade edilmiştir. Eğitime vurgu yapan alkış ve Oğuzoğlu Türkiye'deki öğrenci potansiyelinin çok iyi değerlendirilmesi gerektiğinin de altını çizmiştir. Ayrıca çevremizde bulunan tarihi eser ve kültürel varlıklar kanalıyla geçmiş ve bu gün arasında karşılaştırma yaparak analiz etme becerisi kazandırılmasında Harput katkı sağlayacak önemli tarihi mekânlardan biridir.

3. METOT (METHODOLOGY)

Bu çalışma, nicel araştırma yöntemini esas alan tarama modelindeki bir çalışmadır. Nicel araştırma "Bir teoriyi test etmek üzere, sayısal ölçümler ve istatistikî teknikler kullanılarak analiz edilebilecek bir problem durumunu araştırmayı ifade etmektedir" (Dobbin ve Gatowski, 1999'dan akt. Kıncal, 2013:52) Elde edilen verilerin analizi SPSS 16 paket programı vasıtasıyla çapraz (cross) ve frekans dağılımları elde edilerek yapılmıştır.

3.1. Evren ve Örneklem (Universe and Sampling)

Araştırmının çalışma evrenini, Elazığ Ticaret ve Sanayi Odası'na bağlı İzzet Paşa Mahallesi, Üniversite Mahallesi ve Harput Mahallesi'nde ikamet eden esnaf ile Fırat Üniversitesi öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmının örneklemini ise Elazığ Ticaret ve Sanayi Odası'na bağlı İzzet Paşa Mahallesi, Üniversite Mahallesi ve Harput Mahallesi'nde ikamet eden 106 esnaf ile 310 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır.

3.2. Veri Toplama Aracı (Data Collecting Vehicles)

Esnaf ve üniversite öğrencilerine üçlü likert tipinde bir anket uygulanmıştır. Veriler araştırmacılar tarafından oluşturulan anket aracılığı ile elde edilmiştir. Anketin geçerlik ve güvenilirlik çalışması için yapılan analizler sonucunda; Kaiser-Meyer-Olkin(KMO)= 0.868, Bartlett Testi= 1567.561 değerinde anlamlıdır ve Cronbach Alpha= 0.842 olarak hesaplanmıştır. Maddelerin faktör yüklerine bakıldığında işlemeyen madde görülmemiş olup tüm anket maddeleri araştırma için kullanılmıştır. Bununla birlikte anket 3'li likert ölçeği şeklinde 16 madde olarak hazırlanmıştır. Anket, katılımcıların cinsiyet, yaş, meslek, doğum yerleri gibi demografik özelliklerine ve üniversite öğrencilerinin kayıtlı oldukları fakülte ve bölümlerine dair sorular içermektedir. Harput'un sahip olduğu tarihi ve kültürel potansiyel ile Tarihi çevre ve bilinç konusunda halkın farkındalık düzeyini belirlemek amacıyla halkın tutumunu ölçmeye yönelik uygulanan bu anket literatür taraması, ön anket çalışması, öğretmen ve uzman görüşü alınarak oluşturulmuştur. Katılımcılardan sorulan sorulara "katılıyorum", "katılmıyorum", "fikrim yok" seçeneklerinden birini tercih ederek cevap vermeleri istenmiştir. Sorular katılımcılara karışık sıra ile sorularak ankete katılanların soru gruplarına ön yargı ile bakmaları önlenmeye çalışılmıştır. Verilerin analizinde bölümler ve fakülteler arası farkı ortaya çıkarmak amacı ile Varyans Analizi ve T-Testi uygulanmıştır. Ancak Varyans Analizi ve T-Testi için önce Levene testi uygulanmış ve varyansların homojenliği test edilmiştir. Bu test sonucunda anlamlı farklılığın ortaya çıktığı

durumlarda Kruskall Wallis-H uygulanmıştır. Anlamlılık düzeyi 0.05 olarak alınmıştır.

4. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME (FINDINGS AND EVALUATION)

4.1. Örneklem Grubunun Demografik Özellikleri

(Demographical Features of the Sample Group)

Bu araştırma kapsamındaki örneklem grubunun yaş, cinsiyet ve doğum yerleri demografik özellikler içerisinde ele alınmıştır.

4.2. Yaş (Age)

Kişinin olayları değerlendirip sağlıklı sonuçlar elde etmesinde etkili olan bazı faktörler vardır. Bunların başında kişinin yaşı gelmektedir. Belli bir bilinç düzeyi ve algılama becerisiyle ilintili olan yaş, aynı zamanda bireyin tutum ve davranışlarında da belirleyici özelliklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Halkın Harput ile ilgili tarihsel ve kültürel bilinç durumunu ele aldığımız bu çalışmada yaşın önemli olduğu düşüncesinden hareketle katılımcıların yaşları incelenmek istenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Yaş dağılımı
(Table 1. Age distribution)

	Yaş Durumu	F	%
1	Genç Yaş	360	86,50
2	Orta Yaş	49	11,80
3	İleri Yaş	7	1,70
Toplam		416	100,00

Tablo 1'e bakıldığında örneklem grubundaki katılımcıların %86,5'inin Genç Yetişkin grubuna mensup olduğu anlaşılmaktadır. %11,8'i Orta Yaş, %1,7'si de İleri Yaş grubuna mensupturlar. Katılımcıların büyük çoğunluğunun genç yetişkin grubuna mensup olması anket uygulanan üniversite öğrencilerinin genellikle 3. ve 4. Sınıf öğrencisi olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu özellik örneklem grubunun Harput ile ilgili tarihi ve kültürel bilinç noktasında farkındalık ve bilinç düzeyinin durumu hakkında daha somut veriler elde edilmesi açısından olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir. Tarihi ve kültürel bilincin sürdürülebilirlik açısından yorumlanmasında mevcut bilinç düzeyinin bilinmesi çok önemli olmaktadır ki örneklem grubunun ekseriyetle genç yaşa mensup olması konuyla ilgili fayda sağlayacağı gibi ileri yaş grubu ile genç yaş grubunun karşılaştırmasına da zemin oluşturabilecektir. Ayrıca süregelen tarihi ve kültürel bilincin mevcut durumu hakkında da bilgi sahibi olunmasına katkı sağlayabilecektir.

4.3. Doğum Yeri (Place of Birth)

İnsan ve toplum için referans alanlarından biri olan Mekân, aynı zamanda kimliğin de yansımasıdır. Bu özelliğinden dolayıdır ki toplum ve insanla ilgili yöneltilebilecek olan "nasıl bir insan" ve "nasıl bir toplum" sorusu mekânla bağlı olarak cevabını bulacaktır (Alver, 2007:20) Araştırmamızda, bir mekân olarak Harput'un, tarihi ve kültürel bilinç anlamında halk üzerindeki etkisinin durumu değerlendirileceğinden, Elazığlı katılımcılar ile Elazığlı olmayan katılımcıların karşılaştırmasının yapılması ve bir farkın olup olmadığının tespit edilmesi gerekmektedir. Tarihsel ve kültürel bilincin doğum yerlerine göre değişip değişmediğinin bilinmesi açısından doğum yerleri tablosu gerekli görülmüş ve Tablo 2'de doğum yerlerine ilişkin elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Elazığlı (240) ve Elazığlı olmayan (176) birey arasında farklılık bulunmaktadır.

Tablo 2. Doğum yeri
(Table 2. Place of birth)

Doğum Yeri	F	%
Elazığ	240	57,7
Elazığ Dışından	176	42,3
Toplam	416	100,0

Tablo 2 incelendiğinde örneklem grubundaki katılımcıların %57,7'sinin(n.240) Elazığlı olduğu anlaşılmaktadır. Geriye kalan %42,3'lük(n.176) bölümü oluşturan katılımcıların ise Elazığlı olmadığı görülmektedir. Bu durum, soruların cevaplandırılmasında katılımcıların nesnel davranmalarını sağlamış olabilir. Elazığlı olan birinin sorulara vereceği cevap hissi davranmış olabileceği ihtimali göz önünde bulundurularak belki taraflı algılanabilir. Fakat örneklem grubunun doğum yerlerinin yüzdeler dağılımında tablodan da anlaşılacağı gibi %42,3'lük bölümün Elazığlı olmayışı bir yabancı gözüyle Harput'a bakmamızı sağlaması açısından bir kazanım olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu özellik nesnel davranma konusunda pozitif bir durum olarak da algılanabilir.

4.4. Cinsiyet (Gender)

Tablo 3. Cinsiyet dağılımı
(Table 3. Gender distribution)

Cinsiyet Durumu	F	%
Kadın	153	36,8
Erkek	263	63,2
Toplam	416	100,0

Tablo 3'te görüldüğü gibi 416 katılımcının 153'ü (%36,8) kadın, 263'ü de (%63,2) erkektir.

4.5. Üniversite Öğrencilerinin Fakülterine Göre Dağılımı (University Students' Distribution According to the Faculties)

Bu çalışmada, örneklem grubundaki öğrencilerin Tarih ve Kültür Bilinci, Tarihi Çevre ve Mekân algısının öğrenim gördükleri sayısal veya sözel alanlara göre değişip değişmediği durumu da incelenmek istendiği için Örneklem grubundaki üniversite öğrencilerinin fakülte dağılımları Tablo 4'te gösterilmiştir. Tarih ve kültür bilinciyle tarihi çevre algısının fakülte bazında değişmediği görülmüştür.

Tablo 4. Fakülterine göre öğrencilerin dağılımı
(Table 4. Students' distribution according to the faculties)

Fakülte	F	%
İnsani ve Sosyal Bilimler	36	8,7
Fen Fakültesi	107	25,7
Mühendislik Fakültesi	55	13,2
Tıp Fakültesi	112	26,9
Toplam	310	74,5
Esnaf	106	25,5
Toplam	416	100,0

Örneklem grubuna mensup üniversite öğrencilerinin Harput ile ilgili tarihi ve kültürel bilinç düzeyinin fakülte bazında değişip değişmediğini öğrenmek için yapılan tabloya göre bu ankete 4 fakülteden toplam 310 öğrenci katılmış ve sorulara cevap vermiştir.

4.6. Üniversite Öğrencilerinin Bölümlere Göre Dağılımı (University Students' Distribution According to the Departments)

Örneklem grubuna mensup üniversite öğrencilerinin Harput ile ilgili tarihi ve kültürel bilinç düzeyinin bölüm bazında değişip değişmediğini, sayısal bölümlerde okuyan öğrencilerle sözel bölümlerde okuyan öğrenciler arasında yapılacak karşılaştırmada bir değişikliğin olup olmadığını öğrenmek için bu tablonun yapılması gerekmektedir. Tarih ve kültür bilinciyle tarihi çevre algısının bölümler bazında değişmediği görülmüştür.

Tablo 5. Öğrencilerin bölümlere göre dağılımı
(Table 5. Students' distribution according to the departments)

Bölümler	F	%
Coğrafya	39	9,4
Makine Mühendisliği	36	8,7
Matematik	36	8,7
Sosyoloji	40	9,6
Tarih	28	6,7
Tıp	112	26,9
Yazılım	19	4,6
Toplam	310	74,5
Esnaf	106	25,5
Toplam	416	100,0

Tabloya göre Sözel alan olarak değerlendirebileceğimiz Coğrafya, Tarih ve Sosyoloji bölümlerinden toplam 107, sayısal alan olarak değerlendirebileceğimiz Makine Mühendisliği, Matematik, Tıp ve Yazılım Mühendisliğinden toplam 203 öğrenci ankete katılmıştır.

Tablo 6. "Harput'a insanlar piknik yapmak için gelirler" tutumu
hakkındaki kanaat

Table 6. Opinion about the manner "people come to harput to have a picnic"

	F	%
Fikrim Yok	35	8,4
Katılmıyorum	74	17,8
Katılıyorum	307	73,8
Toplam	416	100,0

Örneklem grubundaki katılımcıların 1. Soruya (Bkz. Tablo 6) verdiği %73,8'lik Katılıyorum cevabıyla insanların Harput'a piknik için gittiğini düşünüyor. Bu yüzdeler cevap kültürel ve tarihi anlamda önemli bir bölgenin, tarihi çevrenin piknik için kullanıldığını göstermekle birlikte örneklem grubundaki katılımcıların bu konuda bilinçli olduğunu da göstermektedir. İnsanlardaki bu piknik algısı bölgenin "Tarihi çevre" ve "açık hava müzesi" özelliğinin de yeniden değerlendirilmesini gündeme getirebilir. Ortaya konan sonuç bölgenin artık tarihi bir çevre olarak algılanmadığını piknik için düşünülen bir mesire yeri olarak algılanmaya başladığını göstermektedir. 2010 yılında Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğrenim gören sosyal bilgiler öğretmen adayları üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada katılımcıların tarihi ve kültürel eserler hakkında ilgi düzeylerinin yüksek lakin bilgi ve farkındalık düzeylerinin ise düşük olduğu sonucu (Keçe ve Dinç, 2010'dan akt. Dinç, Erdil ve Keçe, 2011:284) bu verileri desteklemektedir. Yine "Harput'a insanlar piknik yapmak için gelirler" sorusuyla "Harput'ta genellikle çevreyi rahatsız eden insanlara rastlarım" sorusunun çapraz tablosu (Bkz. Tablo 15)

değerlendirildiğinde %59,8'lik bir oranla karşılaşırız ki bu sonuç "Tarihi çevre" ve "açık hava müzesi" algısının değişmeye başladığını desteklemesi açısından anlamlıdır. Tarihi miras, kültür ve sanatın gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli rol oynayan "tarihi çevre" algısındaki bu değişiklik hem nesillerin tarihi ve kültürel bilincinde hem de geleceğin inşasında bir güven probleminin doğmasına neden olabilir. Piknik için gelenlerle birlikte, arkadaş grubu olarak, daha serbest hareket eden, daha rahat davranabilen, çevreye rahatsızlık verebilenler de Harput'a gelmektedir. "Harput'ta genellikle çevreyi rahatsız eden insanlara rastlarım" sorusuna verilen %55,5 katılıyorum cevabı bunu desteklemektedir.

Tablo 7. "Harput'taki tarihi ve kültürel değerler içinde en beğenilen yapı Ulu Camidir" Tutumu Hakkındaki Kanaat
(Table 7. Opinion about the manner "Ulu Cami is the most outstanding workmaster among the historical and cultural values")

	F	%
Fikrim Yok	101	24,3
Katılmıyorum	114	27,4
Katılıyorum	201	48,3
Toplam	416	100,0

Tablo 7 incelendiğinde, araştırma kapsamında bulunan katılımcılardan 201 kişi Harput'taki tarihi ve kültürel değerler içerisinde en önemli yapının Ulu Camii olduğunu 114 kişi ise en önemli yapının Ulu Camii olmadığını düşünüyor. Ulu Camii, Anadolu'da kurulan ilk camii örneklerinden biri olarak, Arap-Türk mimari özelliklerini bünyesinde barındırması ve eçik minaresiyle dikkat çekmesi beğenilmesinde tercih sebebi olarak değerlendirilebilir.

Tablo 8. "Harput'taki tarihi eserler iyi korunmuyor" tutumu hakkındaki kanaat

(Table 8. Opinion about the manner "the historical monuments in harput are not protected well")

	F	%
Fikrim Yok	61	14,7
Katılmıyorum	48	11,5
Katılıyorum	307	73,8
Toplam	416	100,0

Tablo 8 incelendiğinde örneklem grubundaki esnaf ve üniversite öğrencisi "Harput'taki tarihi eserler iyi korunmuyor" sorusuna verdiği %73,8'lik (n:307) cevapla, Harput'taki tarihi eserlerin korunmadığını düşünüyor. Bu hususta duyarlı ve bilinçli olduğu görülen araştırma grubundaki esnaf ve üniversite öğrencisi; Harput'un tarihi kimliğini yansıtan eserlerinin korunması gerekirken ihmal edildiğini, halkın bu konuda duyarsız olup yeterli bilinç düzeyinde bulunmadığını, tarihi eserlere sahip çıkıp onları korumada gereken hassasiyeti göstermediğini düşünüyor. İlgililerin Harput'taki tarihi ve kültürel varlıkları koruma konusunda kendilerinden beklenen sorumlulukları yerine getiremedikleri şekliyle de yorumlanması mümkün olan bu sonuç, aynı zamanda "sorumluluğun yayılması" olarak da değerlendirilebilir. Tablo 16 değerlendirildiğinde, Harput'taki tarihi eserlerin korunup korunmadığına yönelik olarak örneklem grubuna sorulan "Harput'taki tarihi eserler iyi korunmuyor" sorusuna verilen %73,8'lik "katılıyorum" cevabının, "Harput'ta genellikle çevreye rahatsızlık veren insanlara rastlarım" sorusuna verilen %55,5'lik "katılıyorum" cevabıyla desteklendiği anlaşılmaktadır. Oysaki atalarımızdan bize

kalan bu tarihi mirası koruma hususunda herkesin sorumluluğunun olduğu akıllardan çıkarılmaması gereken bir husustur.

Ayrıca bu veriler 2863 sayılı tarihi ve kültürel varlıkların korunması hususundaki kanun gereği yapılması gereken koruma işlemlerinin yetersiz kaldığı şekliyle de değerlendirilebilir.

Tablo verilerine göre "fikrim yok" diyenlerin sayısı "katılmıyorum" diyenlerin sayısından daha fazladır. Bu durum, örneklem grubuna mensup 61 kişinin Harput'a gitmedikleri veya Harput'u merak etmedikleri şekliyle algılanabileceği gibi bu 61 kişinin Elazığlı olmadıklarına da işaret edebilir. Harput Kalesi'nin giriş sol tarafına ait Resim 1'deki görüntü, tarihi ve kültürel varlıkların hoyratça kullanıldığını ve bilinç düzeyini göstermesi açısından anlamlıdır.

Fotoğraf 1. Harput Kalesi'nin giriş kısmı görünümü
(Photos 1. View of the entrance of the Harput Castle)

Tablo 9. "Harput'un tarihi ve kültürel özellikleri Harput ekonomisine katkı sağlar" tutumu hakkındaki kanaat

Table 9. Opinion about the manner "The historical and cultural features of Harput provid econtribution to its economy"

	F	%
Fikrim Yok	52	12,5
Katılmıyorum	69	16,6
Katılıyorum	295	70,9
Toplam	416	100,0

Tablo 9 verileri incelendiğinde katılımcıların, Harput'un tarihi ve kültürel değerlerinin Harput ve il ekonomisine katkı sağlayacağı düşüncesinde olduğu anlaşılıyor.

Tarihi mekânların korunmasında artık Turizm çalışmalarının ve faaliyetlerinin de etkili olduğu bilinmektedir. Bu gerçekten hareketle; Harput'taki tarihi ve kültürel değerleri görmek için bölgeye gelecek olan yerli ve yabancı turistlerin konuyla ilgili gösterecekleri hassasiyet halkın farkındalığını arttıracak gibi daha hassas olmalarını da beraberinde getirecektir. Harput turizm açısından zengin doğal ve tarihi-kültürel varlıklara sahiptir. Harput'un sahip olduğu değerlerin tarihi, kültürel ve turizm açısından değerlendirilmesi hem koruma hususunda farkındalık oluşturacak hem de il ve bölge ekonomisine katkı sağlayacaktır.

Tablo 10. "Harput'taki tarihi eserlere önem verilmiyor" tutumu hakkındaki kanaat

(Table 10. Opinion about the manner "No importance is given to the historical monuments in Harput")

	F	%
Fikrim Yok	56	13,5
Katılmıyorum	48	11,5
Katılıyorum	312	75,0
Toplam	416	100,0

Örneklem grubu, "Harput'taki tarihi eserlere önem verilmiyor" sorusuna vermiş olduğu %75'lik (n:312) "katılıyorum" cevabıyla tarihi eserlere önem verilmediğini düşünüyor. 56 kişinin vermiş olduğu %13,5'lik "katılmıyorum" cevabı ise doğum yerleri dikkate alındığında Elazığlı olmayan ve Harput'taki gelişmeleri takip etmeyenler tarafından verilen bir cevap şeklinde değerlendirilebilir. Harput'taki tarihi eserlere önem verilmiyor sorusuyla Harput'un turizm açısından daha iyi tanıtılabilmesi için tarihi eserler koruma altına alınmıyor sorusunun çapraz tablo verileri (Bkz. Tablo 17) dikkate alındığında (%90,7) oranındaki sonuç örneklem grubunun Harput'taki tarihi eserlere önem verilmediğine dair görüşünü destekliyor. Yine Harput taki tarihi eserlere önem verilmiyor sorusuyla Harput'un sokaklarında kola ve benzeri şişelerle, çöplere rastlarını çapraz tablo verileri (Bkz. Tablo 18) dikkate alındığında (%81,4) oranındaki sonuç örneklem grubunun Harput'taki tarihi eserlere önem verilmediğine dair görüşünü destekliyor. Tarihi eserlerin önemi konusunda Tankut (2005:9) "Türkiye'nin doğal ve tarihi çevresini yitirmesi, yoksulluk kadar büyük bir problemdir" diyerek konuya dikkat çekmektedir. Harput'taki arkeolojik kazı alanına ait resimler (Resim 2 ve 3), halkın Harput'taki arkeolojik kazı alanını-ki başka alanlar mevcutken- piknik alanı gibi kullanmasını, kirletmesini ve dolayısıyla tahrip etmesini buna bağlı olarak tarihi eserlere önem vermediğini ve mevcut tarihi ve kültürel bilinç düzeyini göstermesi açısından anlamlıdır (Resim 2 ve 3).

2

3

Fotoğraf 2 ve 3. Harput'taki arkeolojik kazı alanı görünümüleri
Photos 2 and 3. The archaeological excavations views in Harput

Tablo 11. "Harput'un turizm açısından daha iyi tanıtılabilmesi için tarihi eserler koruma altına alınmıyor" tutumu hakkındaki kanaat
Table 11. Opinion about the manner "Historical monuments are not protected in order to introduce Harput better regarding tourism"

	f	%
Fikrim Yok	51	12,3
Katılmıyorum	46	11,1
Katılıyorum	319	76,7
Toplam	416	100,0

Örneklem grubu, Harput'un turizm açısından tanıtılmasında etkili olacak figürlerin başında tarihi eserlerin geldiğini fakat bu eserlerin korunma altına alınmadığını düşünüyor. Bu sonuç, resimler de dikkate alındığında halkın bu konuda yeterli duyarlılığa sahip olmadığına ilgililerin de gerekli önleyici tedbirlerin alınmasında yetersiz kaldığına işaret etmektedir.

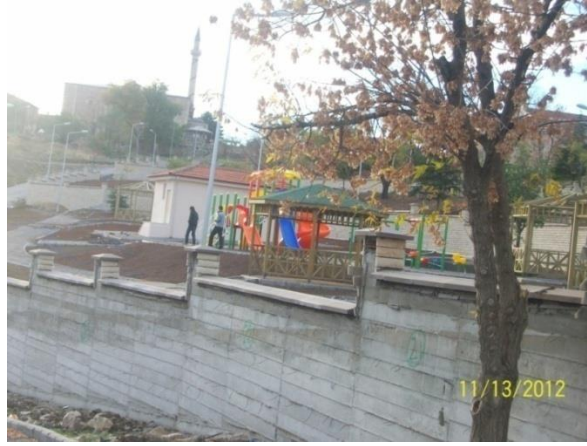

4

5

Fotoğraf 4 ve 5. Kalenin iç alanından bazı görünüşler
Photos 4 and 5. Some views from the interior of the castle area

Fotoğraf 6. Harput Ulu Mosque and çevresi Sit alanı
Photos 6. Harput Ulu Mosque and its surroundings

Tablo 12. "Harput'ta genellikle çevreye rahatsızlık veren insanlara rastlarım" tutumu hakkındaki kanaat
(Table 12. Opinion about the manner "In Harput, I usually meet people bothering others")

	f	%
Fikrim Yok	75	18,0
Katılmıyorum	110	26,4
Katılıyorum	231	55,5
Toplam	416	100,0

Tablo 12'ye göre; örneklem grubunun yarısından fazlası Harput'ta tarihi ve kültürel varlıklar hususunda genellikle yeterli bilince sahip olmayan insanlarla karşılaştıklarını düşünüyor. Örneklem grubunun; "Harput'ta genellikle çevreye rahatsızlık veren insanlara rastlarım" tutumu hakkındaki %55,5 (Bkz. Tablo 13) oranındaki kanaati ile "Harput'a insanlar piknik yapmak için gelirler" tutumu hakkındaki %73,8'lik (Bkz. Tablo 6) oranındaki kanaati, tarihi ve kültürel bir mekânın mesire ve piknik yeri olarak kullanıldığını ayrıca tarihi mekân ve tarihi çevre algısının giderek zayıfladığını gösteriyor. Bu yaklaşımın da Resim 2, 3, 4 ve 5 dikkate alındığında çevre kirliliğiyle birlikte bazı sorunlara neden olduğu görülmektedir.

Tablo 13. "Harput'un sokaklarında kola ve benzeri şişelerle, çöplere rastlarım" tutumu hakkındaki kanaat
Table 13. Opinion about the manner " I see such bottles as coke and alike on the streets in Harput"

	f	%
Fikrim Yok	53	12,7
Katılmıyorum	46	11,1
Katılıyorum	317	76,2
Toplam	416	100,0

Tablo 13 verileri değerlendirildiğinde; örneklem grubu, soruya verdiği %76,2'lik cevapla, tarihi ve kültürel varlıkların korunmasında gerekli hassasiyet ve çabanın gösterilmediğini aynı zamanda çevrenin kirletildiğini ifade etmiş olmaktadır. Bu sonuç dikkate alındığında; halkın tarihi bilinç, tarihi çevre ve tarihi çevreye duyarlılık gösterme, tarihi ve kültürel varlıkları koruma, sürdürülebilirlik hususunda yeterli bilinç düzeyinde olmadığına, yerel yetkililerin de önleyici ve tedbire yönelik gerekli çalışmaların yapılması konusunda yetersiz kaldıklarına işaret etmesi açıısından anlamlıdır.

Fotoğraf 7. Harput Kalesi'ndeki çevresel kirlilik
Photos 7. Environmental pollution in the Harput Castle

Tablo 14. "İnsanlar, Harput'a tarihi yerleri görmek için gelirler" tutumu hakkındaki kanaat
Table 14. Opinion about the manner "People visit Harput to see the historical places"

	F	%
Fikrim Yok	38	9,1
Katılmıyorum	159	38,2
Katılıyorum	219	52,6
Toplam	416	100,0

Tablo 15'te de görüldüğü üzere, "İnsanlar, Harput'a tarihi yerleri görmek için gelirler" sorusunu katılımcıların %52,6'sı (n:219) "katılıyorum", %38,2'sinin de (n:159) "katılmıyorum" diye cevapladıkları görülmektedir. Dolayısıyla halkın Harput'a gelme amaçları arasında sadece tarihi yerleri görmenin olmadığı başka seçeneklerin düşünüldüğü anlaşılmaktadır.

Tablo 15. Çapraz tablolar-1
(Table 15. Cross tables-1)

		Harput'ta genellikle çevreye rahatsızlık veren insanlara rastlarım.			Toplam
		Fikrim Yok	Katılmıyorum	Katılıyorum	
Harput'a insanlar çoğunlukla piknik yapmak için gelir.	Fikrim Yok	17	6	13	36
		47,2%	16,7%	36,1%	100,0%
		4,1%	1,4%	3,1%	8,7%
	Katılmıyorum	13	26	35	74
		17,6%	35,1%	47,3%	100,0%
		3,1%	6,2%	8,4%	17,8%
	Katılıyorum	45	78	183	306
		14,7%	25,5%	59,8%	100,0%
		10,8%	18,8%	44,0%	73,6%
	Toplam	75	110	231	416
		18,0%	26,4%	55,5%	100,0%
		18,0%	26,4%	55,5%	100,0%

Tablo 15'te de görüldüğü üzere örneklem grubunun "Harput'a insanlar genellikle piknik yapmak için gelirler" sorusuna verdiği %73,6'lık "katılıyorum" cevabı ile "Harput'ta genellikle çevreye rahatsızlık veren insanlarla karşılaşırım" sorusuna verilen %55,5'lik "katılıyorum" cevabını karşılaştırdığımızda %59,8'lik bir oran çıkmaktadır ki bu sonuç Harput'un piknik yeri olarak algılandığını desteklemektedir ve bu sonuç aynı zamanda halkın Harput ile ilgili tarihi ve kültürel bilinç düzeyini göstermesi açısından da anlamlıdır. Harput'ta genellikle çevreye rahatsızlık veren insanlarla karşılaşırım sorusu ve cevabı dikkate alındığında piknik yapmak için gelenlerin genellikle aileler olduğu düşünüldüğünde; piknik için gelenlerin en azından sadece aileler olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 16. Çapraz tablolar-2
(Table 16. Cross tables-2)

		Harput'ta genellikle çevreye rahatsızlık veren insanlara rastlarım.			Toplam
		Fikrim Yok	Katılmıyorum	Katılıyorum	
Harput'taki tarihi eserler iyi korunmuyor.	Fikrim Yok	24	16	21	61
		39,3%	26,2%	34,4%	100,0%
		5,8%	3,8%	5,0%	14,7%
	Katılmıyorum	6	21	21	48
		12,5%	43,8%	43,8%	100,0%
		1,4%	5,0%	5,0%	11,5%
	Katılıyorum	45	73	189	307
		14,7%	23,8%	61,6%	100,0%
		10,8%	17,5%	45,4%	73,8%
	Toplam	75	110	231	416
		18,0%	26,4%	55,5%	100,0%
		18,0%	26,4%	55,5%	100,0%

Tabloya 16 değerlendirildiğinde, Harput'taki tarihi eserlerin korunup korunmadığına yönelik olarak örneklem grubuna sorulan "Harput'taki tarihi eserler iyi korunmuyor" sorusuna verilen %73,8'lik "katılıyorum" cevabı ile "Harput'ta genellikle çevreye rahatsızlık

veren insanlara rastlarım" sorusuna verilen %55'lik "katılıyorum" cevabının çapraz tablodaki %61,8'lik oranı tarihi eserlerin korunmadığı düşüncesini desteklediği anlaşılmaktadır.

Tablo 17. Çapraz tablolar-3
(Table 17. Cross tables-3)

		Harput'un turizm açısından daha iyi tanıtılabilmesi için tarihi eserler koruma altına alınmıyor			Toplam
		Fikrim Yok	Katılmıyorum	Katılıyorum	
Harput'taki tarihi eserlere önem verilmiyor.	Fikrim Yok	33	3	20	56
		58,9%	5,4%	35,7%	100,0%
		7,9%	,7%	4,8%	13,5%
	Katılmıyorum	4	28	16	48
		8,3%	58,3%	33,3%	100,0%
		1,0%	6,7%	3,8%	11,5%
	Katılıyorum	14	15	283	312
		4,5%	4,8%	90,7%	100,0%
		3,4%	3,6%	68,0%	75,0%
	Toplam	51	46	319	416
		12,3%	11,1%	76,7%	100,0%
		12,3%	11,1%	76,7%	100,0%

Tablo 17'de görüldüğü üzere Harput'taki eserlere önem verilmiyor sorusunun verileriyle, Harput'un turizm açısından daha iyi tanıtılabilmesi için tarihi eserler koruma altına alınmıyor sorusunun verileri karşılaştırıldığında %90,7 gibi oranla Harput'taki tarihi eserlere önem verilmediği anlaşılmaktadır.

Tablo 18. Çapraz tablolar-4
(Table 18. Cross tables-4)

		Harput'un sokaklarında kola ve benzeri şişelerle, çöplere rastlarım.			Toplam
		Fikrim Yok	Katılmıyorum	Katılıyorum	
Harput'taki tarihi eserlere önem verilmiyor.	Fikrim Yok	26	1	29	56
		46,4%	1,8%	51,8%	100,0%
		6,2%	,2%	7,0%	13,5%
	Katılmıyorum	5	9	34	48
		10,4%	18,8%	70,8%	100,0%
		1,2%	2,2%	8,2%	11,5%
	Katılıyorum	22	36	254	312
		7,1%	11,5%	81,4%	100,0%
		5,3%	8,7%	61,1%	75,0%
	Toplam	53	46	317	416
		12,7%	11,1%	76,2%	100,0%
		12,7%	11,1%	76,2%	100,0%

"Harput'taki tarihi eserlere önem verilmiyor" sorusu ile "Harput'un sokaklarında kola ve benzeri şişelerle, çöplere rastlarım" sorusuna verilen cevaplar karşılaştırıldığında %81,4'lük bir oranla tarihi eserlere önem verilmediği anlaşılmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER (RESULTS AND RECOMMENDATIONS)

Bu çalışmada halkın Harput'la ilgili tarih, kültür ve mekân bilinci ölçülmeye çalışılmıştır. Tarihi ve kültürel bilincin, esnaf ve bilinç düzeyi daha yüksek üniversite öğrencilerine göre farklılık gösterip göstermediği yine tarihi ve kültürel bilincin üniversite öğrencilerinin devam ettikleri bölüm ve fakültelerine göre değişip değişmediği değerlendirilmek istenmiştir. Tarihi ve kültürel bilincine ilişkin şu sonuçlara ulaşılmıştır. Tarihi ve kültürel bilinç ile çevre algısında meslek, cinsiyet, yaş, bölüm ve fakülte değişkenlerinin etkili olmadığı anlaşılmaktadır. Esnaf ve Üniversite öğrencilerinde Harput'taki tarihi ve kültürel varlıklar ile onlara verdikleri önemin Cinsiyet, bölüm, meslek ve yaşın belirleyici olmadığı fakat doğum yerinin belirleyici bir etkisi olduğu ortaya çıkmıştır.

Örneklem grubundaki katılımcılar, "Harput'a insanlar çoğunlukla piknik yapmak için gelir" sorusuna vermiş oldukları %73,8'lik "katılıyorum" cevabı ile ülkemizdeki Tarihi ve kültürel değerlere sahip sit alanlarından biri olan Harput'a piknik için gidildiğini düşünüyor. Bu yüzdeler cevap kültürel ve tarihi anlamda önemli bir bölgenin piknik için kullanıldığını göstermekle birlikte örneklem grubundaki katılımcıların bu konuda bilinçli olduğunu da göstermektedir. "Harput'taki tarihi eserlere önem verilmiyor" sorusuna 312 (%75) kişinin vermiş olduğu "katılıyorum" cevabı, Harput'taki tarihi ve kültürel varlıklara önem verilmediğini gösterdiği gibi "Harput'un sokaklarında kola ve benzeri şişelerle, çöplere rastlarım" sorusuna verilen %76,2 oranındaki "katılıyorum" cevabı da bu olguyu desteklemektedir. Ayrıca, "Harput'taki tarihi eserler iyi korunmuyor" sorusuna verilen %79,1'lik "katılıyorum" cevabı da bu sonucu desteklediği gibi bölgenin tarihi ve kültürel dokusunun korunmadığına ve yeterince değerlendirilmediğine de işaret etmektedir. Bu cevap aynı zamanda halkın tarihi ve kültürel bir mekânı temiz tutarak koruyup oradaki eserlere değer verme hassasiyetinin de zayıfladığına işaret etmesi açısından anlamlıdır. Ayrıca bu durum, ilgililerin de bu konuda gereken çalışmaları yapma noktasında hassasiyet gösteremedikleri şekliyle de yorumlanabilir. Yine, "İnsanlar, Harput'a tarihi yerleri görmek için gelirler" sorusuna verilen %52,6'lık oran da tarihi bir mekân algısının giderek zayıfladığına işaret etmektedir. Bununla birlikte; halkın Harput'la ilgili "sit alanı", "tarihi ve kültürel bir mekân" algısının giderek değiştiği, tarihi anlamda önemli bir bölgenin, tarihi çevrenin piknik için kullanıldığı, halkın bu konuda duyarsız olup yeterli bilinç düzeyinde bulunmadığı, tarihi eserlere sahip çıkıp onları korumada gereken hassasiyeti göstermediği ortaya çıkan sonuçlar arasındadır. Buna bağlı olarak nesilleri geleceğe hazırlama ve kimlik oluşumundaki etkisi dikkate alındığında, tarih bilincinin bu derecede bozulması önemle üzerinde durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Aksi halde bu tarihi ve kültürel varlıkların-değerlerin yok olması bir tarihin ve kültürün yok olması anlamına gelecektir ki bu da geçmişin ve geçmişteki değerlerin unutulması sonucunu doğuracaktır. Bununla birlikte üzerinde durulması gereken önemli bir diğer husus da kültürel ve tarihi bir anıt ya da eserin kendi bulunduğu yerde durması tarih açısından daha büyük anlam ve önem ifade eder. Yerel tarihin, aktif eğitimin en iyi aracı olarak tanımlanmasıyla (Aktekin, 2006'ten akt. Işık, 2008:293) birebir gözlem ve yaşama imkânı sunması (Durlu,1962'den akt. Işık, 2008:293) Harput'u tarih öğretimi için önemli bir kaynak alanı haline getirmektedir. Zira Harput, tarih öğretiminde bir tarih öğreticisi tarafından tarihin yeniden canlandırılıp öğrencilerin önüne serilebilmesini (Köksal, 2007'den akt. Işık, 2008:295) mümkün kılması münasebetiyle önemli bir potansiyeli bünyesinde barındırmaktadır. Bu açıdan Harput

değerlendirilebilir ayrıca Sanat Eğitimi dersleriyle kültürün korunup tarihi ve çevre bilincinin kazandırılmasına katkı sağlanabilir (Altun, 2006'dan akt. Keçe ve Dinç, 2011:285). Zira uygulamalı bir araştırmada, Ortaöğretim sanat eğitimi derslerinde kullanılan farklı öğretim yöntemleri ile öğrencilerde tarihi çevre bilincinin geliştirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır (Özteke 2004'ten akt. Keçe ve Dinç, 2011:285).

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yaptığı tanıma göre alternatif turizm, "sosyal ve ekolojik uyuma, yerel ve yabancı girişimcilerin işbirliğine ve gelişmede yerli malzeme kullanılmasına öncelik verme amacını güden bir turizm çeşididir. Harput'un, alternatif turizm alanındaki potansiyeli değerlendirilebilir.

Ülkemizdeki değeri tartışılmaz tarihi ve kültürel mirasımızın korunması konusunda yapılacak çok iş vardır.

Harput, sahip olduğu tarihi, kültürel ve doğal zenginlikleriyle değerlendirilerek Arkeolojik Park haline getirilebilir. Böylelikle Harput'taki tarihi ve kültürel varlıkların korunması mümkün olacağı gibi halkın farkındalık düzeyinde de artışın yaşanması mümkün olabilecektir. Ayrıca Harput bu tür organizasyonlara ev sahipliği yaparak il tanıtımında da etkili olacaktır.

Tarihi çevre eğitimiyle ilgili gelişmiş ülkelerdeki programlar incelenip, Türkiye için en uygun program seçilerek değerlendirme yapılabilir (Alkış ve Oğuzoğlu, 2005a:45).

Tarihi ve kültürel varlıkları koruma hususunda kanunlar tek başına yeterli değildir. Korumanın tam anlamıyla sağlanabilmesi için, kanunlarla beraber halkın bilgili ve bilinç düzeyinin arttırılarak sürece dâhil edilmesi dolayısıyla tam bir birlikteliğin sağlanması gerekmektedir (Serin, 1995'ten akt. Alkış ve Oğuzoğlu, 2005b:353). Tarihi ve kültürel varlıkların korunmasına yönelik toplumsal bilinçlenmeyle birlikte sürdürülen çalışmalar yaygınlaştırılarak halkın etkin katılımı ve çalışmaların uygulanabilirliği sağlanabilir (Papila, 1992:'den akt. Alkış ve Oğuzoğlu, 2005b:353).

Atalarımızdan yarınlara taşımak üzere emanet aldığımız bu miras asırlarca yoğrulmuş günümüze gelmiştir. Aynı şekilde yarınlara da gitmek durumundadır. Dolayısıyla bizim vazifemiz, gelecek kuşakların sorumluluğunu da üzerimizde hissederek emanet aldığımız tarihi ve kültürel mirasımızı korumak ve yaşatmak olmalıdır (Sayan, 2009:159).

Korumaya yönelik çalışmalarda, halkın bilinçlendirilerek etkin katılımının sağlanması ve yerel yönetimlerin sorumluluklarını yerine getirmesinin yanında tarihi ve kültürel değerleri yaşatma ve gelecek kuşaklara aktarmada kaynak imkânları da önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla yerel yönetimler kaynak olanağı sağlayacak düzenlemelerle desteklenmelidirler (Coşkun, 2005/1:47).

Resmi kurum ve kuruluşlarla sivil toplum örgütlerinin birlikteliği ve bu birlikteliği destekleyen yasal düzenlemeler, tarihi ve kültürel varlıkların korunmasında çok önemlidir. Kalıcı ve sürdürülebilir bir "kültürel miras politikası" ile günümüz imkânları dâhilinde her kademedeki bireyin görev ve sorumluluğunun önemi vurgulanmalı ve bu süreçte görev ve sorumluluklar yeniden gözden geçirilmelidir (Aygün, 2011:209-211).

Kültürel ve tarihi mirasımızın korunmasından toplumun bütün katmanlarının sorumlu olduğu kabul edilerek konuyla ilgili çalışmalarda yerel yönetim, üniversite ve resmi kurumlar arasında iletişim ve işbirliğinin arttırılması sağlanabilir.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

- Alver, K., (2007). Steril Hayatlar. Birinci Baskı. Ankara: Hece Yayınları
- Alkış, S. ve Oğuzoğlu, Y., (2005a). İlköğretim Öğrencilerinin Tarihi Çevre Bilgisinin Değerlendirilmesi. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt: VIII (1), ss:23-46.
- Alkış, S. ve Oğuzoğlu, Y., (2005b). Ülkemiz Koşullarında Tarihi Çevre Eğitiminin Önemi ve Gerekliliğini Arttıran Etkenler. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt: VIII (2), ss:347-361.
- Arabacıoğlu, F.P. ve Aydemir, I., (2007). Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı. YTÜ Mim. Fak. E-Dergisi, Cilt:2, Sayı:4, ss:204-211
- Ata, B., (2002). Müzelerle ve Tarihi Mekânlarla Tarih Öğretimi: Tarih Öğretmenlerinin "Müze Eğitimine" İlişkin Görüşleri. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Aygün, H.M., (2011). Kültürel Mirası Korumada Katılımcılık. Vakıflar Dergisi:35, ss:209-211
- Aysevener, K., (2001). Bir İlerleme Tasarımı Olarak Tarih. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi: 41, cilt:1, ss:171-186
- Coşkun, M., (2005/1). Planlama TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını. Journal of the Chamber of City Planners Union of Chambers of Turkish Engineers and Architects. /1 Issn 1300-7319 Sayı: 31, ss:47
- Çakmak, Z. ve Bulut, B., (2013/II). 2004 Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Öğretim Programı ve Tarih Bilinci. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 34,ss:147-156
- Demircioğlu, H.İ., (2012). Tarih Öğretiminde Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı. Ankara: Pegem Akademi yayınevi.
- Demirkesen, A.C., Özlüdemir, M.T. ve Demir, H.M., (2005). Kapadokya Örneğinde Tarihi ve Kültürel Mirasın Korunması ve Bu İşlemlerde Harita Mühendislerinin
- Yetki Ve Sorumlulukları. TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası 10.Türkiye Harita Bilimsel ve Teknik Kurultayı, 28 Mart - 1 Nisan, Ankara, ss:1-10
- Dilek, D., (2007). Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşünme Gelişimi.3.Baskı, Ankara: Nobel Yayıncılık
- Dinç, E., Erdil, M. ve Keçe, M., (2011). Uşak Üniversitesi Öğrencilerinin Tarihi ve Kültürel Eserler Hakkındaki İlgi ve Farkındalıklarının İncelenmesi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi: 4/2, ss:279-297
- Işık, H., (2008). İlköğretimde Tarih Konularının Yerel Tarih İle İlişkilendirilmesinin Öğrenci Başarısına Etkisi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt:1/4, ss:291-310
- Kaya, R., (2005). Öğrencilerin Tarih Sunum Araçlarına Yaklaşımı(Erzurum Örneği). Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kıncal, R.Y., (2013). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara:Nobel Akademik Yayıncılık
- Ortaylı, İ., (2011). Son İmparatorluk Osmanlı. 14.baskı. İstanbul: Timaş yayınları
- Özbaran, S., (2003). Gündümlü Tarih. İstanbul: Cem yayınevi

- Paykoç, F., (2011). Tarih Öğretiminde Duyuşsal Alanın Rolü. Tarih Öğretimi ve Ders kitapları 1994 Buca Sempozyumu. İzmir: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Sayan, Y., (1994). Tarihi Çevrenin Bazı Tahrip Sebepleri ve Korunması İçin Öneriler. Çevre Dergisi: 11, ss:46
- Sayan, Y., (2009). Türk Kültür Mirasının Korunması Ve Tarihi Çevre Bilinci Üzerine. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies. Cilt: IX, Sayı: 1, s:157-160,
- Tankut, G., (2005/1). Planlama Tmmob Şehir Plancıları Odası Yayını. Journal of the Chamber of City Planners Union of Chambers of Turkish Engineers and Architects /1 ISSN 1300-7319, Sayı:31, Sayfa:9,
- Tekeli, İ. (2013). Tarih Bilinci ve Gençlik. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Ulusoy, K., (2009). 2009 Lise Öğrencilerinin Tarih Dersi Sayesinde Elde Ettiği Bazı Kazanımlar. Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 28, ss:115 -134
- (www.cekulvakfi.org.tr/.../harput-kalesindeki-kazilarda-onemli-eserlere-u,27.04.13).